

Mitä voimme oppia kriiseistä? – Kansalaisten ja poliitikkojen dialogit

Sisällys

Mitä voimme oppia kriiseistä? – Kansalaisten ja poliitikkojen dialogit	1
1. Johdanto	3
2. Kriisien seuraukset – ”Pelossa elämisellä on kohtalokas vaikutus meihin”	
3. Turvallisuus perustarpeena – ”Kyllähän mustien joutsenten sulat pölyävät taas seuraavia kriisejä odotellessa”	7
4. Yksinjääneet ja kadonneet ihmiset – ”Meidän pitäisi osata kysyä kuka sä oot ja mitä sä tarvit”	8
5. Järjestöjen ja vapaaehtoisten rooli – ”Pitäisi saada osallistua, kokea olevansa merkityksellinen koko ikänsä”.	9
6. Eri ikäiset – ”Ikäluokkasiilot, joissa eletään, ovat läsnä meidän yhteiskunnassamme”	10
7. Kriisissä viestintä on keskeistä – ”Tuomiopäivän sanomat saavat liikaa tilaa”	11
8. Pohdintaa ja ratkaisuja – ”Keskustelulle on valtava tarve”	13
9. Mitä tästä eteenpäin?	15
10. Linkkejä	16

1. Johdanto

Poliitikkojen ja kansalaisten ”Mitä voimme oppia kriiseistä?” -dialogien tavoitteena oli avata mahdollisuus yhteiseen kansalaisten ja poliitikkojen dialogiin. Suomalainen yhteiskunta on läpikäymässä useampaa kriisiä. On tärkeää, että vaikeat ajat eivät katkaise kansalaisten ja päättäjien keskusteluyhteyttä ja että luottamusta voidaan rakentaa yhdessä. Dialogit olivat jatkoa koronapandemian aikana järjestelyille Poikkeusajan dialogeille ja Venäjän Ukrainaan kohdistuvan hyökkäyksen seurauksena järjestetyille Demokratian puolustusdialogeille. ”Mitä voimme oppia kriiseistä?” -dialogien tarkoitus oli lisätä ymmärrystä siitä, kuinka kriisit Suomessa vaikuttavat ja miten voimme valmistautua tuleviin kriiseihin.

Poikkeusajan dialogeja järjestettiin kevästä 2020 jouluu 2021. Venäjän hyökättyä Ukrainaan käynnistettiin keväällä 2022 Demokratian puolustusdialogit. Toive poliitikkojen osallistumiseen dialogiin nousi vahvasti esille erityisesti Poikkeusajan dialogeissa. Yhden osallistujan sanoin ”Että päättäjät ja poliitikot kuulee, miten kansalaiset ajattelee. Jokaisen pitäis tulla kuuntelemaan, mitä me ajatellaan”.

Syksyllä 2022 valtiovarainministeriössä päätettiin järjestää ”Mitä voimme oppia kriiseistä” – dialogit. Järjestämistä olivat edeltäneet keskustelut Kansallisten dialogien operatiivisen ydinryhmän kanssa. Ajatuksena oli, että näihin dialogeihin kutsutaan järjestäjiksi niitä tahoja, jotka olivat olleet järjestämässä myös Poikkeusajan ja Demokratian puolustusdialogeja, ja osallistujina olisi mukana myös poliitikkoja.

Poikkeusajan ja Demokratian puolustusdialogeja järjestäneitä tahoja pyydettiin ilmoittautumaan vapaaehtoisiksi järjestäjiksi. Dialogikeskustelun järjestäjiä ilmoittautui 13. Eduskuntaan vaaleilla valittuja puolueita pyydettiin nimeämään mukaan omia edustajiaan dialogiin. Kaikista eduskunta-puolueista saatiin mukaan edustaja tai edustajia lukuun ottamatta Liike Nytiä, josta ei saatu vastausta. Virossa järjestettyyn dialogiin osallistui virolainen kansanedustaja.

Dialogit käytiin marraskuussa 2022. Niiden järjestäjiä olivat:

Cultura-säätiö, D-asema Kontula/Diakonissalaitos, Eläkeliitto ry, Familia ry, Kansalaisareena, Kela, Kynnys ry, Lukukeskus, Strategisen tutkimuksen neuvoston PANDEMICS-ohjelma, Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Pro-tukisäätiö, Suomen Viron-instituutti ja Vantaan kaupunki.

Puolueista dialogeihin osallistuivat kansanedustajat Eva Biaudet, Hanna Huttunen, Nina Malm, Paula Risikko, Erkki Tuomioja, Ville Valkonen ja Anu Vehviläinen, ministeri Sirpa Paatero, kaupunginvaltuutetut Minna Lindgren ja Petra Malin, poliittinen suunnittelija Mikael Lith ja puoluevaltuuston puheenjohtaja Riitta Kuismanen ja Virossa pidettyyn keskusteluun osallistui virolainen kansanedustaja.

Lämmin kiitos kaikille järjestäjille ja keskusteluun osallistujille antamastanne arvokkaasta panoksesta dialogiin.

Dialogien kirjausten pohjalta tämän yhteenvedon on laatinut finanssineuvos Katju Holkeri valtiovarainministeriöstä. Yhteenvedo on laadittu lukemalla saadut kirjaukset useampaan kertaan ja koostamalle dialogeista nousseita ajatuksia ja näkemyksiä keskusteluista nousseiden eri teemojen alle. Yhteenvedossa on pyritty käyttämään mahdollisimman paljon lainauksia, jotta keskustelijoiden viestit välittyisivät hyvin. Lämmin kiitos yhteenvedoa kommentoineelle johtaja Kai Alhaselle Dialogiakatemiasta ja tutkija, KTT Elina Henttoselle Valtaamosta sekä dialogien järjestelyissä korvaamattomaksi avuksi olleelle Sanna Ylä-Lylylle, joka siinä vaiheessa työskenteli projektikoordinaattorina Sitrassa.

Dialogeissa keskusteltiin kriisien erilaisista seurauksista ja siitä, miten kriisit kohtelevat eri ihmisryhmiä hyvin eri tavalla. Dialogeissa pohdiin myös mitä kriisit oikeastaan ovat ja miten tärkeää on turvallisuuden tunne. Yksinäisyys kriiseissä ja sen seuraukset herättivät keskustelua. Esille nousivat myös järjestöjen ja vapaaehtoisten roolit kriiseissä ja miten kriisit näyttäytyvät eri ikäisten näkökulmasta. Viestinnän tärkeys kriisiaikoina oli yhtä lailla tärkeä aihe. Keskustelijat nostivat myös esiin erilaisia ratkaisuja ja ajatuksia kriiseistä selviämiseen ja niiden kanssa elämiseen.

2. Kriisien seuraukset – ”Pelossa elämisellä on kohtalokas vaikutus meihin”

”Pandemian aikana kävi selväksi, että kaikki ihmiset tulivat siihen eri tiloissa. Joillakin oli resursseja, toisilla ei. Jotkut pystyivät työskentelemään kotoa käsin, jotkut eivät. Jotkut saivat valtavan iskun pelkästään siksi, että he olivat valinneet esimerkiksi lääketieteeseen liittyvän ammatin. Mielestäni ymmärrys siitä, että kaikki joutuvat kriisiin eri tilassa ja elämäntilanteessa, oli hyvin tärkeä asia, jonka opimme. Ja sitten kun sota syttyi, se osoittautui merkityksettömäksi. Minusta vaikuttaa siis siltä, että ihmiset tulivat uuteen kriisiin hyvin eriasteisesti valmistautuneina ja eriasteisesti taloudellisesti kykenevinä.”

Dialogin osallistajat toivat monin tavoin esiin kokemuksensa siitä, että ihmiset ovat kriiseissä hyvin erilaisissa tilanteissa ja asemissa. Samaan aikaan kriisit ovat kasautuneet, ja vanhat kriisit ovat jääneet uusien jalkoihin. Suurimalle osalle ihmisistä kriisit ovat vaatineet jatkuvaa mukautumista ja tuoneet kuormitusta, mutta kuormitus ei ole jakautunut tasaisesti. ”Ne joilla on mennyt hyvin, menee edelleen hyvin. Ne joilla menee huonosti, menee vielä huonommin”.

Osalla henkilökohtaiset kriisit olivat kuluttaneet omia voimavaroja ja heikentäneet toimintakykyä. Henkilökohtaiset kriisit olivat vaikuttaneet myös ympärillä oleviin läheisiin. Omat kriisit olivat synnyttäneet yksinäisyyttä ja tuntuneet liian raskailta.

Toisaalta havaittiin, että esimerkiksi eläkeläisten joukossa on kaksi sukupolvea. Nämä sukupolvet voivat olla monella tavalla eri asemassa. Osa on esimerkiksi juuri eläköitynyt työelämästä ja yhteysverkosto on laaja. Osalla verkosto on voinut vuosien myötä vähetä paljonkin. Heikommassa asemassa oleviin ihmisiin kriisit ovat vaikuttaneet todella pahasti, toisin kuin niihin moniin eläkeläisiin, joilla on hyvät sosiaaliset verkostot ja paljon harrastuksia.

Elämäntilanteiden ja työtilanteiden erilaisuus herätti keskustelua: "Olisin toivonut, että tämä kriisi johtaisi siihen, että muistettaisiin, että tässä maassa on valtava määrä ihmisiä, jotka toimivat epätyypillisissä työsuhteissa. Kaikki maailman kriisit koskettaa tosi ikävästi tässä asemassa, oli sitten taiteilija tai seksialan yrittäjä tai kampaaja".

Kriisit eivät ole samanlaisia. Osalle pandemia-aika oli tuonut hyvääkin, kuten aikaa ajatella. Osalle taas pandemia ei vielä ollut tuntunut henkilökohtaisesti kriisiltä. Sota iski sitäkin kovemalla voimalla suorana henkilökohtaisenakin kriisinä, kun esimerkiksi turvallisuuden tunne väheni.

Keskustelijat pohtivat myös sitä, mikä on kriisi kenellekin. Monella alalla on pulaa työntekijöistä. Tämä alkaa jo tuntua kriisiltä. Osalla tämä näkyy hyvin suoraan omassa elämässä, kun ei esimerkiksi saa avustajaa. Keskusteltiin, että kriisi tunnistetaan yleisesti, jos se on tarpeeksi iso ja koskee tarpeeksi monia. Joukko ihmisiä kuitenkin elää jatkuvasti jonkinlaisessa kriisissä. Esimerkiksi vammaisilla voi olla monia jatkuvia arjen kriisejä, kuten esteettömyyden puute, palveluvaje tai avustajapula. Nämä ovat usein kriisejä, joita muut eivät tunne tai tunnista. Syvästi kehitysvammaisen kriisi voi olla sekin, ettei henkilö voi kertoa, mitä mieltä hän on. Osin näistä kriiseistä on saattanut muodostua eräänlainen normaalitila, kun niihin on totuttu.

Moni keskustelija kertoi havainneensa, että kriisit lisäävät eriarvoisuutta. Osalla ihmisistä kriisit kerrostuvat. On henkilökohtaista kriisiä esimerkiksi köyhyydestä ja maahanmuuttajuudesta yhtä aikaa. Pandemian ja Venäjän hyökkäyssodan Ukrainaan lisäksi myös ilmastokriisi on niin iso asia, että se ahdistaa kriisinä jo monia.

Vaikka kriisien vaikutukset erosivat monin tavoin, niissä oli myös paljon samaa. "Koronan aikainen ykkösjuttu oli yksinäisyys ja turvattomuus, se oli sen eristäytymisen seurausta, reagointia siihen. Eikä oikein tiennyt saako palveluja ja voiko mennä mihinkään. Kun tuli sota, niin nyt toimeentulohuoli on ykkönen, vaikka yksinäisyys ei taustalta ole vielä hävinnyt pois".

Useat keskustelijat olivat huolissaan siitä, että kriisien vaikutukset voivat jäädä hyvin pysyviksi. ”Se, että kun ihmiset joutui jäämään kotiin, niin on hirveä vaikeaa tietyn ryhmän enää lähteä mihinkään yhteisiin juttuihin sieltä kotoa. En vielä ole keksinyt sellaista juttua, millä ihmiset saataisiin sieltä liikkumaan”, kuvaa yksi osallistujista. Toinen jatkaa: ”Tiedän ihmisiä, jotka ovat todella yksin ja siitä seuraa pitkä häntä elämässä mukana”. Todettiin, että yksinäisyys vaikutti mielenterveyteen ja liikkumisen väheneminen kuihdutti lihasvoimia. Huomattiin, että mielikuvitus alkoi kutistua eristäytyessä. ”Sitten on ihmisiä, jotka ovat mökkihöperöityneet. Se näkyy kaikissa tavalla tai toisella, että ollaan arempia lähestymään ihmisiä. Tämä on huolestuttavaa”.

Miten sitten tunnistetaan, ketkä ovat niitä, joilla osallistumisen kynnyks on noussut ja halu palata yhteisöihin kadonnut? Tämä huoletti monia dialogin osallistujia. ”Kaipuu ihmisten luokse – näen sen myös, ja itsellenikin oli se. Mutta huomaan myös viitteitä, että näin ei ole ja se on erityisen huolettavaa”. Useat olivat huomanneet omassa elinympäristössään, että osalla ihmisiä itsetunto oli heikentynyt. Taustasyynä nähtiin muun muassa se, että työyhteisöissä ei kohdata enää samalla tavalla kuin ennen. Kun ei olla läsnä, niin ihmiset eivät koe samanlaista arvostuksen tunnetta. ”Vastuu siitä, että joku on yksin ja jäänyt yksin, kuuluu meille sosiaalisesti rohkeammille, se ei ole arkojen syy”.

Yhdessä dialogissa esitettiin myös näkemys, että lapsiperheet ja muut perheelliset saavat paljon yhteiskunnan tukea. Sen sijaan ”Yksinäiset ihmiset ovat näkymättömiä, yhteiskunta ei näe yksinäisiä ihmisiä”.

Kriisit ovat herättäneet keskustelijoissa monenlaisia tunteita. Joillakin kriisien ajan päällimmäiseksi tunteeksi nousi tunnollisuus. Ohjat otetaan omiin käsiin henkilökohtaisissa kriiseissä. Kriisien kasautuminen koettiin todella raskaaksi. Sota nosti osassa ihmisistä syyllisyyttä, vaikka samaan aikaan tietää, ettei siihen voi todellisuudessa suuresti vaikuttaa. Toiveeksi nousi kuitenkin, että sodan vaikutuksia olisi mahdollista työstää kuitenkin jollakin tasolla, koska siihen liittyvät asiat pyörivät kaikkialla joka tapauksessa.

Toinen merkittävä tunne on pelko. Keskustelijat toivat esiin, että yhteiskunnassa on paljon pelkoa, tietämättömyyttä ja epävarmuutta. ”Pelästynyt ihminen tekee järjettömiä päätöksiä. Pelossa elämisellä on kohtalokas vaikutus meihin”, kuvataan keskusteluissa. ”Ymmärsin myös, että kriisi on rohkeiden aikaa. Koska kaikki alkavat pelätä. Jopa suomalaisessa yhteiskunnassa”.

Myös kriisiajan konkreettisiin tapahtumiin liittyi vahvoja tunteita. Esimerkiksi nostettiin saattohoidossa olevien tapaamiskielto koronan aikaan. ”...läheisen ihmisen muistijälki siitä, että kun ei saanut mennä, niin siinä puhutaan

epäinhimillisestä kohtelusta - eikö kaiken tärkein ole tuossa tilanteessa ihmimillisyys sekä lähtijälle että läheiselle, jälkeen jäävälle”.

3. Turvallisuus perustarpeena – ”Kyllähän mustien joutsenten sulat pölyävät taas seuraavia kriisejä odotellessa”

Dialogeissa pohdittiin paljon turvallisuutta ihmisten perustarpeena. ”Kaikki kriisit herättävät ihmisten aikaisempien kriisien aikana tuntemat tuskat. Sota Ukrainassa on herättänyt vanhemmissa ikäluokissa aikaisempien sotien aikana koetut kokemukset ja kauhut”. Yksi osallistuja kertoo, että häntä ”murehduttaa se, että jos turvallisuuden tunne heikkenee, mitä se on nyt tehnyt. Turvallisuus on kuitenkin perustarve, nälkää ja kylmyyttäkin kestää, jos turvallisuus on hyvä”.

Turvallisuuden tunteeseen liitettiin ennakointi ja varautuminen, koska kriisejä tuntuu tulevan koko ajan ja niiden ei saisi antaa vain ajautua päälle. Osallistajat totesivat, että luo epävarmuutta, jos kansalaisille tulee tunne, että kriisiin ei olla varauduttu. ”Meillä pitää olla varmuus, että kaikkeen on varauduttu, niin ollaan turvallisemmalla mielellä”.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan oli osalle keskustelijoista voimakkaasti perusturvallisuutta järkyttänyt tapahtuma. ”Lapsena ajattelin aina, että sota oli jossain historiassa tai scifi-elokuvien maailmassa. Mutta kun tajuaa, että sotien välinen rauha osui vain sattumalta meidän lapsuuden kohdalle, ja yleensä ihmiset joutuvat sotaan aika usein.” Yhdessä keskustelussa kiinnitettiin toisaalta huomiota siihen, että puhumme vain Venäjän hyökkäyssodasta Ukrainassa, vaikka Afrikan mantereella on sodittu viimeiset 20 vuotta. ”Kaikki sodat ovat olemassa”.

”Täällä Suomessa, kun nousen bussiin, ajattelen aina, miten hyvin täällä kaikki järjestyy. Entä Ukrainassa? Miten ukrainalaisäiti pääsee ratikkaan lastenvaunujen kanssa tai metroon? Se on mahdotonta siellä, epätodellista. Bussilla, raitiovaunulla, metrolla - se on epätodellista. Se on vain mielikuvitusalueen ulkopuolella. Meidän olisi kuitenkin pyrittävä siihen myös Ukrainassa. Meidän on edettävä askel askeleelta.”

Miten sitten itse turvata tai jakaa turvaa? Monia dialogiin osallistuneita mietitytti se, mitä pitäisi itse tehdä ja mikä on yhteiskunnan vastuulla. ”Kun sataa, voi sateelta suojata sateenvarjolla omaa perhettä. Kuka tarjoaa kurvaatteet muille, mikä on yhteiskunnan vastuu, kun omasta perheestä ei löydy sateenvarjoa. Kuka auttaa, kun kastuu?”

Kriisit myös saattavat vääristää käsitystämme maailmasta. Yhdessä keskustelussa todettiin tärkeäksi se, että kriiseihin suhtaudutaan niiden mittasuhteet huomioiden. Toisessa yhteydessä taas pohdittiin, että onko

olemassa kollektiivinen harha siitä, että voidaan palata aikaisempaan. Muistetaan vakaampia aikoja ja halutaan palata niihin takaisin.

4. Yksinjääneet ja kadonneet ihmiset – ”Meidän pitäisi osata kysyä kuka sä oot ja mitä sä tarviit”

Useassa dialogissa nostettiin esiin huoli siitä, että yhtenäisyyden tunne on hävinnyt, vaikka juuri se olisi pienen kansakunnan voimavara. Samaan aikaan vaikuttaa siltä, että jonkinlainen perusluottamus yhteiskunnan toimivuuteen on kuitenkin edelleen olemassa. Monia kuitenkin mietityttää, säilyykö yhteiskunnassa kyky sopia vaikeista asioista.

Monien mielestä kriisien synnyttämiä suurimpia haasteita on yhteisöllisyyden rapautuminen. Osa keskustelijoista ajatteli, että yksilökeskeisyys valtaa alaa eikä yhteisöllisyyden eteen ole tehty tarpeeksi. Tämän korjaamiseksi toivottiin, että luotaisiin paikkoja ja tilanteita, joissa ihmiset voisivat tavata toisiaan sekä nähdä myös sellaisia henkilöitä, joihin eivät muuten koskaan törmäisi. Silloin ihmisillä olisi mahdollisuus nähdä esimerkiksi toisen kulttuurin edustajassa tai politiikossa inhimillinen henkilö, ja myös keskustella tasavertaisena.

Maahanmuuttajien asema kriisissä puhutti osaa keskustelijoista. Jos ei tunne ketään, eikä ole kielitaitoa puhua kenenkään kanssa tai hakeutua palveluihin, on haavoittuvassa asemassa. Sosiaalinen eristäytyminen oli raskasta monille maahanmuuttaneille, joilla ei ollut hyviä sosiaalisia verkostoja. Oli myös kokemuksia, että perheet eivät olleet kriisissä tasa-arvoisessa asemassa. ”Niin ettei ainakaan rasismi vaikuttaisi siihen millaisia päätöksiä kriiseissä tehdään.”

Yhtenä ratkaisuna nähtiin työyhteisöjen kehittyminen monimuotoisiksi. Se mahdollistaisi paremman palvelujen suunnittelun monimuotoiselle asiakaskunnalle, jos yhteiskunnan palveluissa olisi enemmän esimerkiksi maahanmuuttajataustaisia ihmisiä.

Muutamassa dialogissa nostettiin esiin myös se, että vammaisten henkilöiden tarpeista ei ole riittävästi tietoa siellä, missä tätä tietoa pitäisi olla. Monet opiskelu- ja työpaikat ovat jo valmiiksi vammaisille hankalia. Kriiseissä vammaiset usein jäävät hyvin konkreettisesti hännille. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi, että suojaan ei pääse ja pakoontakoon pääsee ehkä viimeisenä. Hengityslaitetta käyttäville sähkökatko on elämän ja kuoleman kysymys. Kriiseissä viestintä ja tieto ovat avainasemassa ja keskustelussa pohdittiin, että olennaisilla tahoilla ei ole riittävästi tietoa vammaisten henkilöiden tarpeista.

5. Järjestöjen ja vapaaehtoisten rooli – ”Pitäisi saada osallistua, kokea olevansa merkityksellinen koko ikänsä”.

Dialogien järjestäjien joukossa oli useita järjestöjä. Niinpä vapaaehtois- ja järjestötoiminta nousi keskusteluissa esiin monista eri näkökulmista. Toivottiin, että kunta voisi olla koordinoija ja ottaa järjestöjen voimia mukaan. Näin voitaisiin koota yhteen asioita, keskustella yhdessä ja tehdä suunnitelmia. Tätä kautta olisi mahdollisuus myös viestiä ja välittää tulevaisuuden uskoa ihmisille. Järjestötoimijat kertoivat kokevansa, että viranomaiset eivät aina halua ymmärtää, miten järjestöt toimivat. Yhteistyö ei ole toimivaa ja ”viranomaisten toimesta vain lähetetään ihmisiä meidän oven taakse.” Keskustelu yhteyttä on koettu rakentaa, mutta esteeksi on noussut muun muassa kiire ja liian monta muuttuvaa tekijää.

Muutamalla paikkakunnalla oli myös törmätty siihen, että on vaikeaa lähteä toteuttamaan vapaaehtoistoimintaa, jos paikkakunnalla ei ole rakenteita toiminnalle eikä ketään, joka toimintaa voisi pyörittää. Hankkeita on pitänyt ajatella niin, että ensin on luotu rakenteita ja saatu ihmisiä mukaan, ja vasta sen jälkeen on voitu lähteä kehittämään varsinaista toimintaa. Valtionhallintoa kritisoitiin siitä, että yhtäältä puhutaan vapaaehtoistoiminnan merkityksestä ja toisella kädellä viedään rahaa pois toiminnasta.

Monenlaiset järjestötoimintaa koskevat valoisat ja synkät ajatukset vuorottelivat dialogeissa. Osallistujissa oli yhä halua uskoa siihen, että on olemassa jokin myönteinen tulevaisuuden skenaario. Samaan aikaan ainakin osa keskustelijoista koki, että ”viimeisten kolmen vuoden aikana on kuitenkin tuntunut siltä, kuin kuollut käsi olisi pyyhkäissyt pois kaiken hyvän”.

Valoa tulevaan herätti toive siitä, että nyt tulevaisuuden vapaaehtoistoimintaa rakennetaan yhdessä. Moni oli sitä mieltä, että paluuta vanhaan ei ole, vaan nyt rakennetaan yhdessä tulevaisuuden vapaaehtoistoimintaa, työelämää ja yhteiskuntaa. Yhtenä uutena toimintamallina nousi esiin pop-up –tyyppinen vapaaehtoistoiminta, jossa ihmiset osallistuvat yhdestä viiteen kertaan eivätkä sitoudu esimerkiksi koko vuodeksi. Tällaiseen toimintaan voidaan houkutella eri ryhmiä, kuten vammaisia ja ikääntyneitä, todettiin keskustelussa. Osallistujista osa halusi kuitenkin korostaa, että vaikka osa vapaaehtoistoimintaa voi olla lyhytkestoista, niin vasta toistuvuus ja systemaattisuus tekee siitä pitkäjänteistä ja vaikuttavaa.

”Haluaisin ajatella isoissa ja yhteiskunnallisissa ongelmissa nähtäisiin enemmän muun kuin itsensä kautta, ei vaan pyörien oman navan kautta, vastuu on myös meillä yksilöillä esim. yhteisestä maapallosta”

Keskustelijat uskoivat, että elämälle haetaan merkitystä kriiseissä. Samalla myös inhimilliset arvot ja inhimillisyys korostuvat. Tämä voi tapahtua vapaaehtoistoiminnan, työelämän tai yhteisöön kuulumisen kautta, ja omaa aikaa halutaan käyttää merkitykselliseen toimintaan.

6. Eri ikäiset – ”Ikäluokkasiilot, joissa eletään, ovat läsnä meidän yhteiskunnassamme”

Dialogeissa nousi esiin, miten eri ikäiset ihmiset kokivat korona-ajan eri tavoin. Keskustelussa pohdittiin sitä, miten erityisesti yhteisöllisyyden puuttuminen vaikutti nuoriin. Moni näki tärkeänä sen, että nuori voi kuulua johonkin joukkoon, josta hän saa tukea. Kun nuoret eivät voineet olla korona-aikana yhteyksissä muuten, niin yhteydenpito siirtyi sosiaaliseen mediaan. Osa keskustelijoista kantoikin huolta siitä, että sosiaalisessa mediassa nuoret esimerkiksi tarttuvat erilaisiin haasteisiin ja laskevat paljonko saavat niistä tykkäyksiä. Nähtiin, että tämä tulee tarpeesta olla näkyvissä ja kokea itsensä tykättyksi. Samalla pelättiin, että osa nuorista menee aina vain pidemmälle extreme-haasteissa ja väkivalta sekä kiusaaminen lisääntyvät.

Osassa keskusteluja arveltiin, että nuoret ovat voineet ehkä aiemmin elää enemmän ilman huolta huomisesta. Nyt käsillä oleva kriisiaika on pakottanut heidät miettimään aivan toisella tavalla tulevaisuuttaan ja ai-kuistumistaan. Monen toive olikin, että nuorille voisi painottaa, ettei elämässä ole kiire.

Jotkut keskustelijat toivat myös esiin huolensa siitä, että lapsilta ja nuorilta vaaditaan liikaa itseohjautuvuutta. Tarvittaisiinko enemmän yhteisiä raameja? Yhtä lailla pidettiin tärkeänä yhteisöllisyyttä, mutta toisaalta painotettiin, että nuorisotyössä on tärkeä kohdata nuoren oma yksilöllinen kokemus kriisistä. Nuorten huolet on otettava vakavasti ja voi olla vaarallista, jos aikuiset viittaavat aina vain siihen, että ennenkin on selvitty.

Digiaika koettiin eri-ikäisten uhkaksi ja mahdollisuudeksi. Videopuhelut isovanhempien kanssa ovat voineet olla pelastus korona-aikana. Toisaalta digiaika antaa etenkin nuorille myös mahdollisuuden jäädä kotiin, kun ihmiskontakteja voi ylläpitää somen ja puhelimen välityksellä. Osa olikin havahtunut siihen, että syrjäytyminen on tehty digiajan myötä helpommaksi, kun voi jäädä vain kotiin. Yleisesti ottaen kriisien tuomaa digiloikkaa pidettiin kuitenkin hyvänä asiana, mutta ”kun meillä se toiminta perustuu perinteisesti kasvokkain olemiseen, se on vaan se perinteinenkin toiminta palautettava”.

Dialogeissa nousi esiin myös eri ikäluokkien välinen yhteiselo:

”Ikäluokkasiilot, joissa eletään, ovat läsnä meidän yhteiskunnassamme”.

”Lapset eivät halua vaivata vanhempiaan huolissaan, koska he näkevät, että heidän vanhemmillaan on jo paljon huolia. Eikä vanhusten mielenterveydestä puhuta ollenkaan, vaikka se on myös erittäin suuri ongelma”. Keskus-telijoilla oli huoli siitä, kuinka vähän puhutaan perheistä ja

siitä, mitä korona-aikana tapahtui kodeissa. Miten tarjota toivoa nuorille, jos aikuiset ovat katkeria ja väsyneitä?

Kaiken kaikkiaan kohtaamisten mahdollistaminen olisi tärkeää kriisienkin aikaan. Keskustelijat ajattelivat, että yhteiskunnassa olisi voitu ja voitaisiin pontevammin yrittää mieltä, miten pitää yllä yhteisöllisyyttä kriisienkin keskellä. ”Itsekin kyynistyin korona-aikana”, totesi yksi osallistuja.

Myös lasten osallisuutta yhteisöissä pidettiin tärkeänä tekijänä. ”Päiväkodissa hyvin paljon kysytään ja ohjataan ja tehdään heidän ehdoillaan. Monet asiat alkaneet sujua, kun lapsilta kysytään.” Näin voidaan tuoda lapset paremmin osaksi yhteiskuntaa. Myös koulut nousivat esiin osassa keskusteluja. Osa keskustelijoista ajatteli, että kriisiajan koulutuspolitiikka oli eriarvoistavaa, koska etäopinnot ovat vaikeita niille, joilla on jo haasteita opiskeluissa ja voi olla haasteita myös laitteiden hankkimisessa.

7. Kriisissä viestintä on keskeistä – ”Tuomiopäivän sanomat saavat liikaa tilaa”

Kriisien keskellä tiedon ja viestinnän merkitys korostuu. Keskustelujen osallistajat kertoivat kaipaavansa erityisesti rauhoittavia ja turvallisuutta lisääviä viestejä. Etenkin alueellisen ja paikallisen lähiviestinnän varmistamista korostettiin. ”Toivo pitäisi olla viestinnässä mukana, etenkin paikallisella tasolla”.

Keskusteluissa nostettiin esille myös se, että kriisitilanteessa ei ollut tietoa tarpeeksi saatavilla. Tämä oli monien keskustelijoiden mukaan lisännyt epäluuloja ja myös tuonut mukanaan ihmisten välisiä negatiivisia kohtaamisia. Erityisesti koettiin, että tiedon levittäminen koronapandemian riskeistä, rajoituksista ja karanteeniohjeista ei ollut riittävää eikä kulttuurisesti monipuolista.

Viranomaisten viestintä sai osallistujilta kritiikkiä. Kritiikki kohdistui erityisesti siihen, että eri viranomaiset antoivat erilaista toisistaan poikkeavaa tietoa. Oli vaikea tietää, mikä tieto oli enemmän totta ja mieltä, miten ja minkä tiedon pohjalta toimia.

”Me saatiin siitä sitten aika karuakin kohtelua yksilöiltä siitä syystä, että me ei suljettu eikä lopetettu meidän työntekoa vaan pidettiin bisnes auki ja tehtiin töitä. Täshän ei just semmosta mitään viestiä kumpakaan suuntaa oikein silloin. Viranomaisilta tuli, että välttää näitä palveluita, mut sit kun kysyttiin suoraan, että suljetaanko, niin ei näitä suljeta, mutta välttää. Niin se oli kyllä monille aloille tosi vaikea lause”.

Nähtiin, että riittävien ja oikeiden tietojen puute oli aiheuttanut ison riskin väärin tietojen leviämisestä etenkin maahan muuttaneiden välillä. Keskustelijat kertoivat, että viime aikoina oli myös käynyt niin, että ohjeet maahan muuttaneille siitä, miten pääsee mielenterveyspalveluihin ja kriisikeskukseen, olivat olleet epäselviä. Tämä oli johtanut siihen, että osa luulee näiden palveluiden olevan tarkoitettu vain ukrainalaisille, vaikka todellisuudessa ne on tarkoitettu kaikille Suomessa asuville. ”Kriiseissä on mietittävä, että miten voidaan auttaa ihmisiä silla lailla, että muut eivät koe, että heidät suljetaan pois.”

Dialogeihin osallistuneiden maahanmuuttajien kokemus oli, että ihmiset ovat liian riippuvaisia siitä tiedosta, jonka he saavat omalta kieliyhteisöltään tai kaveripiiriltään. Levitetty informaatio voi olla silloin mitä tahansa tai pelkästään jonkun henkilön mielipiteitä. Vieraskielisillä luottamus viranomaisiin saattaa olla myös heikko. Osalla tämä pohjaa kokemuksiin, joita heillä on kotimaastaan, ja joka siirtyy mukana myös uuteen asuinmaahan. Oikean tiedon jakamisessa järjestöillä on tärkeä rooli, sillä ne tavoittavat kohderyhmiä, joita viranomaistahot eivät kenties tavoita, kuten ikääntyneitä, venäjänkielisiä, muslimeita sekä monia muutoin näkymättömäksi jääviä ihmisryhmiä.

”pattereilla toimiva radio ei auta kaikkia kriiseissä”

Tärkeä oppi kriisiajasta oli monelle, että keskeistä on viranomaisten panostus viestintään, joka saavuttaa myös maahanmuuttajaryhmät. Samoin painotettiin sitä, että yhteydenpitokanavia organisaatioiden välillä pitäisi olla jo ennen kriisejä, niin ettei niitä tarvitse kriisitilanteessa alkaa rakentaa.

Olennaista on myös viestinnän ymmärrettävyys ja ihmisten valmiudet käsitellä saamaansa tietoa. ”Olen huomannut, miten valtava merkitys on lukemisen edistämisellä. Jos lukutaitoa ei ole, uskoo vale uutisia. Tämä on ollut aikamoinen herätys”

8. Pohdintaa ja ratkaisuja – ”Keskustelulle on valtava tarve”

”Ja siinä mielessä se, mitä vien mukamani tulevaisuuteen, on uskomattoman tärkeää ymmärrys siitä, että jotkin asiat, jotkin tilanteet, joiden luulin olevan olemassa ilman syytä, eivät ole olemassa ilman syytä, vaan ne ovat jonkun työtä, ne ovat jonkun saavutuksia. Eli jotkut ihmiset ovat valtavilla ponnisteluilla muuttaneet maailmaa, ja nyt siinä on niin mukava elää. Ja siihen liittyvä ajatus siitä, että mekin voimme olla näitä ihmisiä, jotka muuttavat maailmaa parempaan suuntaan. Se on minulle kaikkein tärkeintä.”

Monissa dialogeissa pohdittiin konkreettisia asioita ja keinoja, joista olisi apua tulevana kriisiaikoina. ”Miten voisimme nähdä myönteisiä vaihtoehtoja ja aktiivisesti pyrkiä niitä kohti?” kysyttiin yhdessä keskustelussa. Eräs osallistuja sanoi, että vaikka mahdollisesti tiedetäänkin, että kriisi on tulossa, niin toimia ei tehdä ajoissa, vaan ajaudutaan kriisiin mukana. ”Tiedämme ehkä, että kriisi on tulossa, mutta jos vain istut veneessä ja menet virran mukana, päädyt väärään paikkaan, johonkin pyörteeseen tai väärälle rannalle.”

Muutamissa dialogeissa nostettiin esiin kulttuurin merkitys kansakunnan kannattelijana. Tässä yhteydessä toivottiinkin jatkossa suunnitelmaa ”henkiseen huoltovarmuuteen”. Kulttuuria pidettiin aitona ja tärkeänä voimavarana kriisien keskellä, mutta toivottiin, että sen arvo tunnustettaisiin paremmin. Yhdessä dialogissa todettiin myös, että toimintojen tukemisessa pitäisi panostaa valittuihin painopisteisiin. Näiksi ehdotettiin koulutusta, terveydenhuoltoa ja kulttuuria.

E erityisen tärkeänä kriiseissä nähtiin vuoropuhelun ja dialogin merkitys. ”Päätelen, että ihmisten välinen suora vuorovaikutus, myös organisaatioiden tasolla, mutta ennen kaikkea tämä, kun me kaikki istumme käden ulottuvilla, se on suuri voimavara kriisien voittamiseksi”. Tulevaisuudessa haluttiinkin enemmän vuorovaikutusta eri ryhmien ja yhteisöjen välillä konfliktien ja kriisien ratkaisemiseksi. Toiveena oli, että puhuisimme toisillemme enemmän, kuulisimme toisiamme enemmän ja tulisimme näkyvämmiksi toisillemme.

Osa keskustelijoista ajatteli, että kriisiaikana on opittu, että ”...on erittäin tärkeää pystyä käymään vuoropuhelua, kunnioittaa toisten ihmisten arvoja, mielipiteitä ja näkemyksiä ja todella yrittää ymmärtää, mikä on toiselle ihmiselle tärkeää ja miksi hän on valinnut juuri tämän tunnemuodon ja arvojensa puolustamisen”.

"Itse mahdollisuus tällaisiin vuoropuheluihin, se on jo suunta eteenpäin. Tämä on mielestäni se, mitä meidän pitää tästä oppia. En usko, että on mahdollista saada aikaan nopeaa vaikutusta, että koko yhteiskunta voi oppia jotain samanaikaisesti. Uskon kuitenkin, että jopa pienissä ryhmissä voimme vaikuttaa johonkin, kun kokoonnumme yhteen ja keskustelemme. Ja näen, kuinka monta ystävää ja tuttavaa olen saanut näiden keskustelujen kautta ja kuinka tämä johtaa muihin projekteihin, ideoihin ja tarinoihin".

Kriisien nähtiin vaikuttaneen meihin myös siten, että osalla ihmisistä elämästä on tullut yhteisöllisempää. On löydetty toisten kanssa kommunikoinnin hyödyt ja konkreettisemminkin vaikkapa tavaroiden ja taitojen lainaaminen toinen toisillemme. Tällaisen yhdessä toimimisen seurauksena yhteisöistä tulee vähemmän haavoittuvia. Kriisejä ei silloin tarvitse hallita ylhäältä alaspäin, vaan yhteisöt voivat tehdä enemmän myös itse. "Yhtäkkiä tajusin, että tämä kriisi on minulle helpompi kestää kuin pandemiakriisi. Ja tässä on syy: mielestäni dialogimme, mahdollisuus tähän monipuoliseen vuoropuheluun ja mielipiteiden vaihtoon, on auttanut minua selviytymään".

Keskeisenä johtopäätöksenä kriiseistä pidettiin myös sitä, että jatkossa pitää osata varautua johonkin tuntemattomaan, vaikka kukaan ei tarkkaan tietäisikään miten. Yksi valmistautumisen tapa on pitää huolta yksilöiden hyvinvoinnista: "Mitä paremmin yksilöt voivat, sitä paremmin selvitään tulevista isoista ja pienistä kriiseistä". Samaan aikaan nähtiin, että myös organisaatitasolla voidaan kehittää johtamista siten, että kyky selviytyä kriiseistä paranee. Näiden seikkojen lisäksi tarvitaan myös ennakointia, "jotta asiat menevät tiettyyn suuntaan, tarvitaan joku, joka niitä sinne vie".

Tärkeänä kriisistä selviytymisen taitona pidettiin kykyä käsitellä pelkoja. Keskustelijat nostivat esiin, että pelottavaa tilannetta voi helpottaa konkreettinen tekeminen. Konkreettista tekemistä voi olla esimerkiksi konkreettinen varautuminen: "Omalla paikkakunnalla järjestettiin 72 tunnin varautumiskoulutus, esim. sähkökatkoihin ja se oli tosi suosittu".

Monet osallistujat ajattelevat, että julkisen sektorin ja valtion rooli korostuu kriiseissä. "Valtion rooli korostuu kriiseissä – tarvitaan rahaa ja osallisuutta". Yksi ehdotus oli, että eri sektoreiden palveluja yhdistettäisiin saman katon alle, niin esimerkiksi digituki, sosiaalipuolen neuvonta ja kriisituki olisivat saman katon alla. Toivottiin, että suomalaisen yhteistyön voimaa näytettäisiin näin yhdistämällä kunnan, hyvinvointialueen ja järjestöjen sekä neljännen sektorin toimintaa. "Näin ihminen saisi avun, mutta se hyödyttää myös kuntaa, yrityksiä ja järjestöjä".

Kriiseissä tarvitaan myös moniammatillista yhteistyötä, mutta osa keskustelijoista kertoi nähneensä, että lainsäädäntö ja reviirirajat voivat olla tämän esteenä. Vaikka on ollut aloitteita, on ollut vaikea löytää kuka ottaisi niistä koppia ja lähtisi jatkamaan. ”Jo normaalioloissa meillä on työtaakan alle uupuvat viranomaiset – ja tämä on se resurssi, jolla yritetään hoitaa kaikki asiat kriisiajassa”.

Asioista puhuminen ja tilanteiden käsittely oikeudenmukaisesti nähtiin myös tärkeäksi. Osa keskustelijoista korosti työväliseen monikulttuurista työtettä. Tämä ehkäisee sitä, että kriisit eivät kärjisty eri ryhmien väli-siksi konflikteiksi tai kokemukseksi siitä, että jotakin väestöryhmää suositaan. ”Miten toimia niin, että töissä ei katsottaisi minun sukunimeäni tai äidinkieltäni vaan että minut pidetään henkilönä, joka osaa ...”

Osa kaipasi myös matalan kynnyksen paikkoja, joihin voisi tulla anonyymisti. Yksi keskustelijoista kertoi selvinneensä kriisiajassa huumorilla, urheilemalla ja ihmissuhteilla. Toiselle henkireikä löytyi tuetuista lomista. Eräs osallistuja oli kokenut helpottavaksi jaksottaa kriisiä ”...että vaikka sit jollain tasolla tietää, että tää voi jatkua pidempään, niin se, että sen vaiheistaa ja jaksottaa, niin musta tuntuu, että mä selviän siitä paremmin”. Hyvä kokemus oli ollut myös se, että kun lapset olivat menettäneet harrastuksensa korona-aikaan, opettajien ja nuorisotyöntekijöiden porukka otti asiakseen uusien harrastusten etsimisen.

”Minusta meidän kaikkien on hyvä löytää menetelmä tulevaisuutta varten, oppia tulemaan toimeen toistemme kanssa, kuuntelemaan toisiamme ja kuuntelemaan kaikkia kantoja. Se on nimittäin hyvin tärkeää demokratian kehittymisen kannalta ja sen kannalta, että voimme pysäyttää diktatuurin leviämisen, jota esiintyy Venäjällä ja Valko-Venäjällä”. ”Valtiotasolla juuri nämä ovat kaikkein vaikeimpia tehtäviä - rakentaa dialogia niiden kanssa, joiden kanssa keskustelu ei toimi. Ja se pitää tehdä pienissä yhteisöissä, erilaisissa kokouksissa ja lasten kanssa.”

9. Mitä tästä eteenpäin?

Erilaisia ihmisiä ja ihmisryhmiä yhteen tuovia keskusteluja jatketaan Kansallisissa dialogeissa, joiden ensimmäisenä keskusteluteemana vuonna 2023 on ”epävarmuudessa eläminen”. Kansallisilla dialogeilla rakennetaan ymmärrystä erilaisista yhteiskunnallisista ilmiöistä, haasteista ja mahdollisuuksista kansalaisten, yhteisöjen ja viranomaisten yhteistyönä.

Kuten jo Poikkeusajan dialogien loppuraportissa todetaan, niin Kansallisten dialogien malli ei ole poliittinen prosessi, eikä siinä tavoitella yksimielisyyttä tai tehdä päätöksiä. Tavoitteena on mahdollisimman laaja-alaisen ymmärryksen rakentaminen ihmisten kokemuksista ja käsillä olevista taloudellisista, sosiaalisista ja ekologisista haasteista. Tavoitteena on

vahvistaa osallisuutta, yhteenkuuluvuutta ja suomalaisten yhteiskunnan muutoskykyä sosiaalisen vuoropuhelun kautta.

”Mitä voimme oppia kriiseistä?” –dialogit toimivat kokeiluna keskustelusta, jossa on mukana poliitikko tai poliitikkoja. Palautteen mukaan kokeilu oli onnistunut ja vastaavia dialogeja kannattaa järjestää myös jatkossa. Tätä on tarkoitus edistää myös osana Kansallisia dialogeja ja mahdollisesti kytkeä sitä jatkossa pysyvämmäksi osaksi dialogien tulosten hyödyntämistä. Poliitikkojen kutsuminen mukaan kansallisten dialogien keskusteluihin on tietysti mahdollista ja suositeltavaa muutoinkin dialogin järjestäjän kutsusta. Mitä voimme oppia kriiseistä? –dialogien yhteydessä annettiin halukkaille järjestäjille myös perehdytystä siitä, mitä on hyvä huomioida dialogissa, kun mukana keskustelussa on myös poliitikko.

Tämä yhteenvetoraportti julkaistaan Kansallisten dialogien nettisivuilla. Raporttia hyödynnetään valtion hallinnon kehittämistyössä esimerkiksi avoimen hallinnon, julkisen johtamisen ja valtion ennakoivan ohjauksen työalueilla kehittämistoimien valmistelussa. Raportti jaetaan erikseen myös valtionhallinnon johdolle. Toiveena on, että mahdollisimman monet tahot niin julkisessa hallinnossa kuin kansalaisyhteiskunnassa hyödyntäisivät raporttia eri tavoin.

10. Linkkejä

Demokratian puolustusdialogien loppuraportti

<https://www.sitra.fi/julkaisut/demokratian-puolustusdialogit/>

Kansalliset dialogit www.kansallisetdialogit.fi

Poikkeusajan dialogien loppuraportti

<https://www.sitra.fi/julkaisut/poikkeusajan-dialogit/>